

Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları

U. Gül¹ H. Arısoy² H. Sivük³ Y. Ataseven²

¹Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara

²Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara

³Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara

Tütünün, başta dış satım olmak üzere istihdam ve vergi gelirleri açısından Türkiye ekonomisine oldukça önemli katkıları bulunmaktadır. Türkiye’de 2002 yılında çıkartılan “Tütün Kanunu” ile tütün ekim alanlarının daraltılması yönünde politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle 2002 yılından itibaren uygulanan “Alternatif Ürün Projesi” ile tütün yerine alternatif ürünleri üreten üreticilere teşvik verilmektedir. Projenin 2002-2007 döneminde uygulandığı 11 ilde üreticiler tarafından yeterince benimsenmediği görülmüştür. Tütün üretiminden vazgeçerek proje desteğinden yararlanan az sayıda üreticinin de büyük bir kısmı hububat tarımına yönelmiştir. Aslında bu veri üreticilerin tütün yerine seçecekleri ürün konusundaki kararsızlıklarının en açık göstergesidir. Proje 2008 yılından itibaren kapsamı 9 il ile sınırlandırılarak ve destek miktarı değiştirilerek 3 yıl süreyle uygulamaya devam edecektir. Bu çalışma ile tütüne alternatif ürün arayışında olan üreticilere yön vermek amaçlanmıştır. Bu nedenle tütüne alternatif olabilecek ürünlerden buğday, aspir ve kanolanın tütüne göre karlılık düzeyleri analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Mutlak Kar ve Nisbi Kar prensipleri kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda tütüne en iyi alternatif ürünün kanola olabileceği bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Tütün, Alternatif Ürün Projesi, Mutlak Kâr, Nisbi Kâr

Comparison of Profitableness between Tobacco and Some Products in Scope of Alternative Product Project

Tobacco is fairly contributed Turkish economy through mainly export and tax revenues. It has been applied restriction policies of tobacco planting areas with “Tobacco Law” which was passed an act in 2002. Therefore, it has been given promotions to producers who produce loss of production instead of tobacco with Alternative Product Project which has been applied since 2002. It has been saw not enough to be adopted by producers in 11 provinces in 2002-2007. The big number of the producers which used project support by abandoning tobacco production have tended cereal cultivation. In fact, this information is clearly indicator at indecision for producers to product which is chosen instead of tobacco. The project will continue with 3 years by chancing supporting amount and limiting its scope with 9 provinces from 2008. It has been intended with this work to direct to producers which are seeking alternative products instead of tobacco. Therefore, profitableness levels of wheat, aspir and canola which will be alternative for tobacco has been analyzed. It has been used Absolute Profit and Relative Profit at the analyze phase. It has been found that the best alternative for tobacco is canola as a result of the study.

Key words: Tobacco, Alternative Product Project, Absolute Profit, Relative Profit

Giriş

Üretimden değerlendirme aşamasına kadar tütünle ilgilenen kişilere geniş istihdam imkanı sağlayan tütün, yüzyıllardır Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yaygın şekilde aile tarımı olarak yetiştirilmektedir. Tütün başta ihracat olmak

üzere devlet gelirleri ve ulusal gelir açısından Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Tütün, kurutulmuş yapraklarından yararlanılan tek yıllık bir tarım ürünüdür. Farklı ekoloji ve mikro klimalara bağlı olarak,

Türkiye’de çok çeşitli tip tütünlerin üretimi yapılmaktadır. Üretilen tütünlerin %98’i Oriental (şark) tipi tütün olmakla birlikte, geri kalan kısmı dark air-cured (Sigar), flue-cured (Virginia) ve light air-cured (Burley) tipi tütünlerdir (Gürbüz, 2001).

Türkiye’de tütün ekim alanları, geçmişte uygulanan yüksek fiyat politikaları nedeniyle, ekolojisini aşarak taban arazilere de kaymıştır. Politika yürütücüler, tütün üretim bölgelerinde bitki deseninin bozulmasını, aşırı üretim sonucu artan stok maliyetlerini, zaman zaman ürünün imha edilmesini bu durumun bir sonucu olarak görmüşler ve yeni bir tütün yasası için çalışmalara başlamışlardır. Günümüzde de hala tartışılmakta olan 4733 sayılı “Tütün Kanunu” 2001 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilmesine rağmen 2002 yılında yürürlüğe girmiştir.

Tütün Kanunu ile uygulamaya geçilen Alternatif Ürün Projesi (AÜP) kapsamında 11 il yer almasına rağmen başvurular sadece birkaç ilde yoğunlaşmaktadır. Üreticilerin çekimserliğini gidermek ancak bu tür çalışmaların sayısının artması ile mümkün olabilecektir. Bu çalışma ile tütün üretiminden vazgeçmeyi düşünen ve tütüne alternatif olabilecek ürün arayışı içinde olan tütün üreticilerine yön vermek amaçlanmaktadır. Bu nedenle tütüne alternatif olabilecek ürünlerden buğday, aspir ve kanolanın tütüne göre karlılık düzeyleri anket verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca dünyada ve Türkiye’de tütün piyasalarında yaşanan gelişmeler ortaya konmuştur.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini, Türkiye’nin çeşitli illerinde tütün, buğday, aspir ve kanola üretimi yapan işletmelerden anket yolu ile derlenen birincil veriler oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye’de tütüne yönelik uygulanan politikalarla ilgili çeşitli kamu ve özel kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmalar incelenmiş ve konu ile ilgili olarak kanunlar, yönetmelikler ve tebliğler araştırılmıştır. Yöntem olarak, incelenen kanunların, yönetmeliklerin, tebliğlerin yorumlanması, kaynakların çeşitli açılardan değerlendirilmesi esas alınmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, sentezlenmesi ve aralarında ilişkilerin kurulması, izlenen politikaların sosyal ve ekonomik açıdan olası sonuçlarının

yorumlanması başlıca yöntem olarak kabul edilmiştir. Konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında Türkiye’de tütün, buğday, kanola ve aspir tarımı yapan işletmeler yer almıştır. Her bir ürün için, üretim potansiyelleri ve dokuz tarım bölgesini temsil durumu dikkate alınarak illerin seçimi gayeli olarak yapılmıştır. Buna göre tütün tarımının yapıldığı 5 il, Buğday üretiminin yapıldığı 19 il, Kanola üretiminin yapıldığı 9 il ve aspir üretiminin yapıldığı 7 il araştırmanın popülasyonunu oluşturmuştur. Anket uygulaması her ilde Tarım İl Müdürlükleri çalışanları tarafından gayeli olarak yapılmıştır. Anket verilerinin derlenmesi ile yapılan analizde tütünün seçilen diğer ürünlere göre karlılık durumu Mutlak Kar ve Nisbi Kar prensipleri ile ortaya konmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Dünya Tütün Üretim Durumundaki Gelişmeler

Tütün, dünya genelinde gerek kullanımı ve gerekse de ticareti açısından çok farklı bir konumda bulunmaktadır. Tütünün bir tarımsal ürün olması özelliğinden çok sigara olarak kullanılması daha ön planda yer almaktadır. Tarih boyunca tütün, üreticiler için kendilerine diğer tarımsal ürünlerden daha fazla gelir getirmesinden dolayı oldukça çekici bir ürün olmuştur. Ayrıca, üreticiler tütünü başka açılardan da çekici bulmaktadır. Bunlardan birincisi, dünya genelinde tütün fiyatlarının diğer ürünlerle kıyaslandığında daha sabit olmasıdır. Tütündeki bu sabit fiyat durumu üreticilere gelecek için plan yapma olanağını tanıması ve tütün üretiminin yanında diğer girişimler için de üreticilere kredi imkanı tanıması yönünden çok önemlidir. İkincisi tütün endüstrisinin üreticileri desteklemesi, üçüncüsü tütün endüstrisinin üreticilere kredi imkanı sağlaması ve dördüncüsü de tütünde diğer tarımsal ürünler gibi toplama, taşıma ve depolama gibi sorunların fazla olmamasıdır (Jha ve Chaloupka, 1999).

Dünyada üretilen tütün çeşitleri

Dünyanın 128 değişik ülkesinde (daha çok gelişmekte olan ülkelerde) çeşitli kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır (Yücer ve ark., 2006). Dünyada en geniş tütün arazisi Güney Amerika’dadır. Ancak, dünya

tütün üretiminde %38'lik payı ile Çin ilk sırada yer almaktadır (Anonymous, 2003 ve Anonim, 2007). Diğer önemli üretici ülkeler; ABD, Hindistan, Brezilya, Endonezya ve Türkiye'dir (Gürbüz, 2001). Bu ülkelerin dünya tütün üretiminde önemli paylarının olmasına karşın, toplam tarım arazileri içinde tütüne ayrılan arazileri çok azdır (% 0.25-1.5). Malezya ve Zimbabve'nin ise ekonomilerinin önemli bir kısmı tütün yetiştiriciliğine bağlıdır ve toplam tarım arazileri içinde % 3-6 arasında değişen bir alan tütün tarımına ayrılmıştır (Gül ve Ataseven, 2004).

Dünya tütün tiplerinin sınıflandırılması üretildiği ülkelere, kullanım şekillerine, renklerine ve kurutma şekillerine göre yapılmaktadır. Ancak tütün tiplerinin sınıflandırılmasında en çok kullanılan kriter kurutma metodudur (Sapan, 1997). Bu anlayış çerçevesinde dünya tütün tipleri kurutma şekilleri baz alınarak Flue-cured (ısı ile kurutulmuş), Air-cured (havada kurutulmuş), Sun-cured (güneşte kurutulmuş) ve Fire-cured (ateşte kurutulmuş) tütünler olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır:

Flue-cured Tütünler (Virginia): Dünya tütün tipleri içinde en yaygın tütün tipidir. Dünya tütün üretiminin önemli bir bölümünü (% 40) ve ihracatının yarısından fazlasını bu tip tütünler oluşturmaktadır. Flue-cured ayrıca dünya ticaretinde "Bright" ve "Virginia" olarak da bilinmektedir.

Air-cured Tütünler (Burley): Dünyada yetiştirilen ikinci en popüler tütün çeşididir. Kısmen ya da tamamen kapalı mekanlarda hava

ile kurutulmaktadır. Light-air cured ve dark-air cured olarak ikiye ayrılmaktadır. Light-air cured tip tütüne en iyi örnek Burley'dir (Güneş ve ark., 2000). Burley tip tütün sigara, pipo, çiğneme ve enfiye olarak kullanılmaktadır.

Sun-cured Tütünler (Oriental=Şark): Çoğunlukla Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'da üretilmektedir. Güneşte kurutulan tütünler daha çok sigara, pipo, puro, enfiye ve çiğneme amacıyla kullanılmaktadır. Yumuşak bir içimi vardır ve kullanıldığı karışımlara homojen bir tat verir. Bu tütün grubuna Türk tütünleri, Yunanistan'da yetiştirilen Basmas ve Katerini çeşitleri ve hem Yunanistan hem de İtalya'da yetiştirilen Kaba Kulak çeşidi girmektedir.

Fire-cured Tütünler: Bu tip tütünler ateşte yakılan aromatik kokulu çeşitli ağaçların dumanına maruz kalmak suretiyle kapalı hangarlarda kurutulurlar. Diğer tip tütünlere nazaran daha az üretilirler ve daha çok enfiye, çiğneme ve pipo tütünü olarak kullanılırlar.

Çizelge 1'de tütün üretiminde dünyada önde gelen ülkelerin 2002-2007 yılları arasındaki tütün üretim miktarları ve dünya tütün üretimindeki payları görülmektedir. Çizelge 1'den de görüleceği üzere 2007 yılı verilerine göre dünyada Çin %38'lik üretim payı ile birinci sıradadır. Çin'i sırası ile %14'lük pay ile Brezilya, % 9'lük pay ile Hindistan ve %5'lik pay ile ABD izlemektedir. Türkiye ise dünya üretiminden 2007 yılı verilerine göre %1'lik küçük bir pay almaktadır.

Çizelge 1: Dünyada önde gelen tütün üreticisi ülkelerin üretim miktarları ve dünya tütün üretimi içindeki payları (ton)

Table 1: Leading tobacco producer countries in the world and production quantities and its shares of world tobacco production (ton)

Ülkeler /Countries	2002	2003	2004	2005	2006	2007	% (2007)
Çin/China	2.454.105	2.262.658	2.411.490	2.685.743	2.746.193	2.397.200	38
Brezilya/Brazil	670.309	656.200	921.281	889.426	900.381	919.393	14
Hindistan/India	550.000	490.000	549.900	549.100	552.200	555.000	9
ABD/USA	398.520	364.080	400.060	290.170	329.918	353.177	5
Türkiye/Turkey	152.856	112.158	113.913	135.247	117.634	74.584	1
Diğerleri/Others	2.254.497	2.090.898	2.112.336	2.149.313	1969.098	2.026.898	33
Dünya/World	6.480.287	5.975.994	6.508.980	6.698.999	6.615.424	6.326.252	100

Kaynak: Anonymous, 2009b

Çizelge 2: AB içinde önemli tütün üreticisi ülkeler ve üretim miktarları (ton)

Table 2: Important tobacco producer countries in EU and production quantities (ton)

Ülkeler/ Countries	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İtalya/Italy	122.231	124.985	117.882	115.983	110.000	100.000
İspanya/Spain	41.525	40.192	40.596	40.251	42.000	43.000
Polonya/Poland	20.728	22.000	29.065	33.483	38.411	32.000
Yunanistan/Greece	133.000	136.000	133.936	125.904	37.252	18.500
Fransa/France	24.329	25.467	25.568	22.947	18.880	18.000
Diğer/Others	187.121	195.051	189.063	91.452	67.728	55.628
Toplam/Total	528.934	543.695	536.110	430.020	314.271	267.128

Kaynak: Anonymous, 2009b

Dünya genelinde Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Tayland, Çin, İran, Pakistan, İtalya ve Bağımsız Devletler Topluluğu başta olmak üzere birçok ülkede şark tipi tütün üretimi yapılmaktadır. Ancak dünyada son yıllarda şark tipi tütün üretimi azalmaktadır. Bu azalış Türkiye'deki tütün üretimin azalmasından da kaynaklanmaktadır. Üretimdeki bu azalmaya rağmen Türkiye hala dünya şark tipi tütün üretiminde lider konumundadır.

Dünya toplam tütün üretiminde AB ülkelerinin payı %4,2'dir. Çizelge 2'de AB'ye üye olan önemli tütün üreticisi ülkelerin 2002-2007 yılları arasındaki tütün üretim miktarları bulunmaktadır. Çizelge 2'den de anlaşılacağı üzere AB'de toplam tütün üretimi içinde en önemli ülkeler üretimin %37'lik kısmını karşılayan İtalya, %16'lık payı ile İspanya ve %12'lik payı ile Polonya'dır.

Dünyada Tütün Fiyat Gelişmeleri

Dünya tütün üretiminde önemli olan ülkelerde üretici eline geçen fiyatlar karşılaştırıldığında önemli farklılıklar görülmektedir. Amerika'da yaklaşık 4 dolar olan fiyatlar, İtalya'da 3, Almanya'da ise 2 dolar seviyesindedir (Anonymous, 2009b). Bu fiyat farklılıkları rekabetin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkiye, dünya tütün ticaretindeki önemli aktörlerden biridir. Türkiye tütün ticaretini özellikle ABD ve AB ile yapmaktadır. Çizelge 3'te Türkiye'nin önemli tütün pazarları ve ihraç fiyatları görülmektedir. Türkiye'nin 2008 yılı için AB üyeleri içinde ihracat yaptığı en önemli ülkeler sırası ile Yunanistan (23.825ton), Belçika (15.306 ton), Almanya (10.824 ton), Polonya (6.698 ton), ve Hollanda (6.231 ton)'dır.

Çizelge 3: Türkiye'nin tütün ihraç fiyatları (\$/kg)

Table 3: Turkey's tobacco export prices (\$/kg)

Yıllar /Years	ABD /USA	Almanya /Germany	Belçika /Belgium	Hollanda /Holland	Yunanistan /Greece	Polonya /Poland
2003	2,82	3,98	3,78	3,46	2,60	1,91
2004	4,23	3,99	2,70	3,71	4,28	3,59
2005	4,40	2,86	5,24	4,77	1,70	2,84
2006	4,26	4,91	5,48	6,01	1,99	3,96
2007	5,39	5,67	5,88	6,56	0,83	4,48
2008	4,03	2,79	3,79	6,84	2,60	1,91

Kaynak: Anonim, 2009d

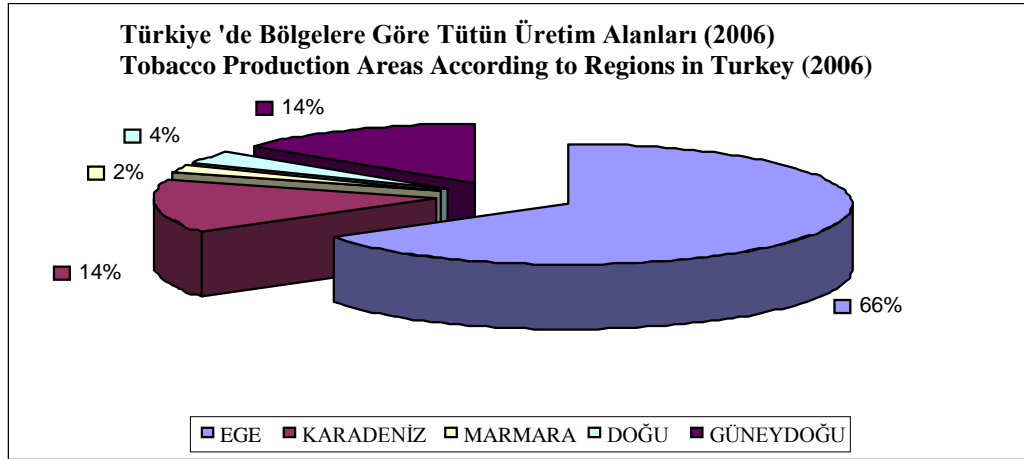
Türkiye'de Tütün Üretim Durumu

Türkiye'de Türk tipi tütün üretimi Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılmaktadır. Ege Bölgesi toplam üretim alanından aldığı %66'lık pay ile ilk sırada yer

almaktadır. Ayrıca Antalya, Balıkesir, Bandırma, Bursa, Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Gaziantep, Adana, Rize ve Trabzon illerinde yabancı menşeli tütün üretimi yapılmıştır (Anonim, 2009a).

Türkiye’de tütün tarımı geleneksel yöntemlere göre yapılan, çok emek gerektiren bir tarım şekli olduğu gibi senenin büyük bir kısmında da devamlı çalışmayı ve ayrıca makine gücünden ziyade insan gücünü kullanmayı gerektiren bir tarım şeklidir. Tütün

yaprakları elle hasat edilmekte ve yalnızca arazi hazırlığı aşamasında mekanizasyondan yararlanılmaktadır. Bu nedenlerle tütün, küçük aile işletmelerine özgü bir tarımsal üründür (Jaffee, 2003).

Şekil 1. Bölgelere göre tütün üretim alanları (Anonim, 2009c)
Figure 1: Tobacco production areas according to regions

Çizelge 4: Türkiye’de tütün ekim alanı, üretim ve verim

Table 4: Tobacco planting areas, production and output in Turkey

Yıllar/Years	Ekili Alan/Area Sown(ha)	Üretim/Production (ton)	Verim/Yield (ton/ha)
2002	191.000	152.856	0,80
2003	183.043	112.158	0,61
2004	192.710	133.913	0,69
2005	185.460	135.247	0,73
2006	146.166	98.137	0,80
2007	144.904	74.584	0,52
2008	120.871	100.000	0,83

Kaynak: Anonim, 2009c

Türkiye’de tütün ekim alanları son yıllarda azalma eğilimi içindedir. Son yedi yıllık döneme bakılacak olunursa özellikle 2002 yılında çıkartılan Tütün Kanunu’nun da etkisi ile Çizelge 4’ten de görüleceği üzere ekim alanlarında %37’lük bir daralma yaşanmıştır. Ekim alanlarının daralmasının doğal sonucu olarak tütün üretimi de azalmıştır.

Türkiye Tütün Dış Ticareti

Tütün ihracatının % 90-95’ini Ege tütünleri oluşturmaktadır. Üretilen tütünün her yıl ortalama % 55’i ihracata konu olmakta ve çok

önemli miktarda ihracat geliri elde edilmektedir. Tütünün tarım ürünleri ihracatındaki payı çok büyük olmasına karşın ve Türkiye’nin dünyada en fazla tütün ihraç eden ülkelerden bir tanesi olmasına karşın tütünün genel ihracat içinde ortalama %1.5 oranında payı vardır (Ataseven, 2005).

Türkiye’nin tütün ihracatının en önemli pazarını ABD ve AB üyesi ülkeler oluşturmaktadır (Anonim, 1998; Gül, 2007). Türkiye’nin tütün ihracatı 2008 yılında 2002 yılına göre %71 artarak 114.033 tona

ulaşmıştır. Aynı dönem tütün ithalatı ise yıllar itibariyle dalgalanma göstermiş olup, 2008 yılında 2002 yılına göre %50 oranında artarak 83.657 ton olmuştur (Çizelge 5).

Tütün ithalatı, Amerikan blend sigarası iç tüketiminin hızla artmasına bağlı olarak 1990 yılı sonrasında hızla artmıştır. Türkiye sigara fabrikaları yerli tütün kullanımından daha çok ithal tütün kullanmaktadır. Türkiye, tütün ihraç gelirinin yarısından çoğunu ithalata harcamaktadır ve bu giderek hızlanmaktadır (Gürbüz, 2001).

Türkiye'nin tütün ithalatı durumuna bakıldığında genel olarak önemli ölçüde hammadde tütün ve malzeme ithalatının olduğu söylenebilir. Geçmiş yıllarda başlayan yabancı tütün üretiminin yetersiz derecede olması nedeniyle hammadde tütün temini için ithalat yapılmaktadır. Ayrıca blend sigara üretiminde ihtiyaç duyulan "homojenize (reconstitue)" tütün ile ezilmiş damar ve filtre imal çubuğunun temel maddesi olan "tow" da ithal edilmektedir (Anonim, 1998).

Türkiye'de 2002 yılında yapılan yasal düzenlemeler kapsamında, tütün ticareti yapacaklara Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu (TAPDK)'ndan "Tütün Ticareti Yetki Belgesi" alma zorunluluğu getirilmiştir (Anonim, 2002).

Türkiye'de Tütün Fiyatları

03.01.2002 tarihinde kabul edilen ve 24635 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4733 sayılı "Tütün Kanunu"nun 6.maddesinde "sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenir" denilmiştir (Anonim, 2002). Bu yeni fiyatlandırma sistemi özü itibariyle kota çerçevesinde belirlenen tütün ihtiyacı doğrultusunda üretilen tütünlerin alınması esasına dayanmaktadır. Üretici ile alıcı arasında yapılan anlaşma ile üretici tütünlerinin alıcı tarafından alınma garantisi olmaktadır. Fiyat her iki tarafın karşılıklı anlaşması sonucu belirlenmektedir. Bu yönüyle yeni sistem olumlu olarak düşünülebilir (Ataseven, 2005).

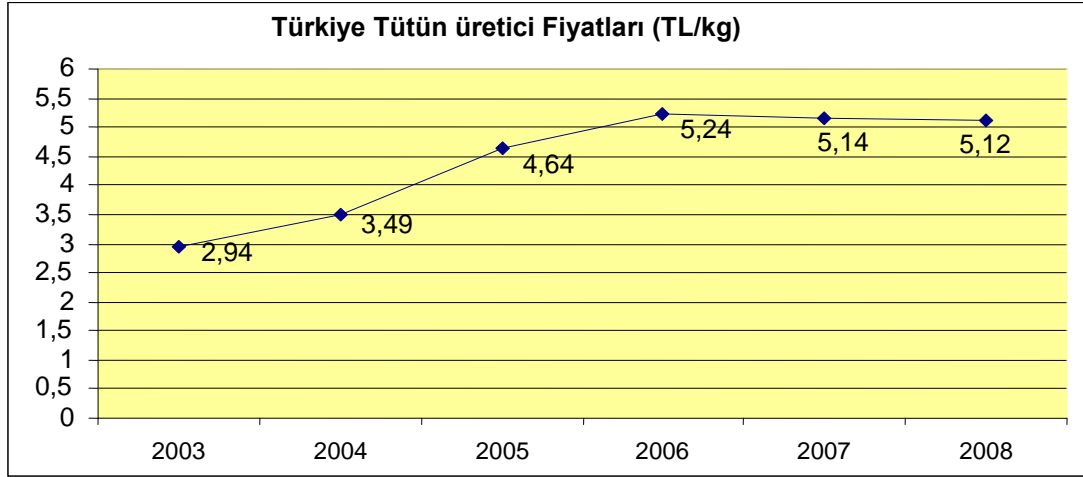
Türkiye'nin tütün dış ticareti hem ihracatta hem de ithalatta dalgalı bir eğilim göstermektedir. Türkiye'nin tütün dış ticareti yıllar itibariyle incelendiğinde, gerek miktar gerekse değer olarak ihracat lehinedir (Çizelge 5).

Türkiye'de son yıllardaki tütün üreticisinin eline geçen cari fiyatlar Şekil 2'de verilmiştir. Bu rakamlara göre 2003 yılında 2,94 TL/kg olan fiyatlar, %74 artarak 2008 yılında 5,12 TL/kg'a ulaşmıştır (Anonim, 2008b).

Çizelge 5: Türkiye tütün dış ticaret verileri
Table 5: Turkey's tobacco foreign trade data

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Miktarı /Export Amounts (ton)	88.850	112.430	106.988	134.533	127.975	113.943	152.033
İhracat Bedeli /Export Values (Bin \$)	279.871	330.282	388.467	476.377	497.043	449.753	428.442
İthalat Miktarı /Import Amounts (ton)	55.750	54.666	57.300	67.120	66.551	53.817	83.657
İthalat Bedeli /Import Values (Bin \$)	214.700	200.800	221.173	272.475	252.808	219.986	372.678

Kaynak: Anonim, 2009e

Şekil 2. Tütün üretici fiyatları (Anonim, 2009c)

Figure 2: Tobacco producer prices

Tütün Politikaları

Türkiye’de tütün üretim alanları, zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları nedeniyle kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Biriken stoklar ürün maliyetinin artmasına sebep olduğu gibi, ürünün bakım masrafları maliyetin her geçen gün yükselmesine yol açmış ve bu sebeple tütünde sık sık imha yoluna gidilmiştir. 1969 yılında çıkartılan 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekel Kanunu” yerine 2002 yılında 4733 sayılı “Tütün Kanunu” çıkartılmıştır. Bu Kanun’a göre (Gül, 2007):

- Kanun’un 10. maddesi uyarınca TEKEL, KİK statüsünden İDT statüsüne geçirilmiştir. Böylece TEKEL’in özelleştirilmesine de olanak sağlanmıştır.
- Kanun’un 2. maddesi ile TAPDK kurulmuş ve TEKEL’in yetkileri bu kuruma devredilmiştir.
- Kanun’un 6. maddesi, tütünün üreticiden yazılı sözleşme esasına göre veya açık artırma yöntemi ile alınıp satılmasını öngörmektedir. Önceden TEKEL’in verdiği fiyatlara göre özel firmalar da fiyatlarını ayarlarken bu Kanun ile, sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları, tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar

ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenmektedir.

- Kanun gereğince 2002 yılından beri tütünde üretim kotası belirleme ve destekleme alım fiyatı uygulamalarına son verilmiştir. Bu Kanunla, tütün alım-satımı sözleşme ve açık artırma sistemiyle yapılmaktadır. Böylece üretimin arz-talep dengesini koruyacak şekilde yapılması amaçlanmıştır.
- İthalat hakkı, üretim şartlarını yerine getiren firmaların üretim ihtiyaçlarıyla sınırlı olmuştur. Sistem değişikliği ile tütün ihracatçılarının üreticiyle sözleşme yaparak satışlarını garanti altına almaları ve üreticilerin de arz devamlılığı sağlandığı için gelirlerinde bir süreklilik sağlanması amaçlanmıştır.
- Kanun gereğince yaprak tütün üreticilerine TEKEL Genel Müdürlüğü’nden Ekim Belgesi alma zorunluluğu getirilmiştir.

Alternatif Ürün Projesi

Alternatif Ürün Projesi, üretim fazlalığı olan ve destekleme alımları nedeniyle bütçeye büyük yük getiren, tütün üretim alanlarının azaltılması ve bu alanlarda üretim açığı olan ürünlerin yaygınlaştırılması amacıyla 2002 yılında hayata geçirilmiştir.

Tütüne alternatif olan ürünler için, başvuruda bulunan üreticilerin sayısı ve bu üreticilere yapılan destekleme ödemeleri 2003-

2007 dönemi itibari ile Çizelge 6'da görülmektedir. AÜP kapsamında 11 il yer almasına rağmen başvurular birkaç ilde yoğunlaşmıştır. Özellikle projenin hayata geçirildiği ilk yıllarda Adıyaman, Malatya ve Siirt'li üreticiler talepte bulunmuştur. Batman, Bingöl, Mardin ve Van'da başvuru olmamıştır. 2006 ve 2007 yıllarında ise başvuruların çok önemli bir kısmı sadece Adıyaman'dan gelmiştir. Adıyaman ili dışında Malatya ve Muş illerinden de az sayıda üretici projeye başvurmuştur.

Projenin uygulanması aşamasında bölgede tütünün uzun yıllar yetiştirilmesi nedeniyle üreticilerin yetiştiriciliğini bilmedikleri ürünlere yönelmek istememesi, üreticilerin, yetiştirecekleri alternatif ürünleri pazarlama endişesi taşıması gibi bazı zorluklarla karşılaşmıştır (Anonim, 2009a)

Proje Adıyaman, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Malatya, Mardin, Muş, Siirt ve Van olmak üzere toplam 11 ilde 23.000 hektar alanı kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Üreticilere tütün üretiminden vazgeçmeleri halinde gelir kayıplarının önlenmesi amacıyla girdi-bakım-hasat masraflarına karşılık olarak dekara 80 \$ ödeme yapılmıştır (Ataseven, 2005).

Alternatif ürün desteğinin başladığı 2002 yılında tütün ekim alanı 191.000 ha iken 2008

yılında bu rakam %37 azalarak 120.871 ha olarak gerçekleşmiştir. Bu azalmaya bağlı olarak üretim de yaklaşık % 35 oranında gerilemiştir (Çizelge 4).

Alternatif ürün desteği ödenen üretici sayısında da yıllar itibariyle bir azalma olduğu görülmektedir. 2003 yılında 4769 üretici yararlanırken 2007 yılında ise toplam 44 üretici yararlanmıştır (Çizelge 6). Üretici sayısındaki en büyük düşüş düşük kaliteli tütün üreten Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde olmuştur (Sırtıoğlu, 2003).

AÜP'sinin üreticiler tarafından yeterince benimsenmediği açıktır. Tütüne alternatif ürün bulma konusunda üreticiler kararsız kalmışlardır. Projeyi benimseyen az sayıdaki üreticinin de büyük çoğunluğu tütün yerine Türkiye'nin geleneksel ürün grubu olan hububat üretimine yönelmiştir. Dolayısı ile bu projenin beklentileri karşılayamadığını söylemek mümkündür.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 2008 yılından itibaren söz konusu projede bir takım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre projenin kapsamı Adıyaman, Batman, Bitlis, Burdur, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Muş, Trabzon olmak üzere 9 il ile sınırlandırılmıştır. Yeni düzenleme ile bu illerde tütün üretiminden vazgeçen üreticilere 3 yıl süre ile yıllık 108 TL/da ödeme yapılacaktır (Anonim, 2008a).

Çizelge 6: AÜP kapsamında tütüne alternatif ürün yetiştiren üreticilerin sayısı ve destekleme miktarı

Table 6: Producer numbers of products which are alternate for tobacco in scope of APP and supporting payments

İller /Provinces	2003		2004		2005		2006		2007	
	K/P	\$	K/P	\$	K/P	\$	K/P	\$	K/P	\$
Adıyaman	4.577	1.795.679	357	164.306	1.176	367.917	48	16.554	38	13.909
Bitlis	1	97	2	427	2	267	-	-	-	-
Diyarbakır	4	712	3	651	-	-	-	-	-	-
Hakkari	63	5.237	-	-	-	-	-	-	-	-
Malatya	54	5.174	338	32.950	91	12.915	-	-	2	139
Muş	2	569	2	1.334	1	59	-	-	4	1.206
Siirt	68	7.769	8	791	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	4.769	1.814.957	710	200.459	1.270	381.157	48	16.554	44	15.255

K/P:Kişi/Person

Kaynak: Anonim, 2009a

Tütün ile Bazı Alternatif Ürünlerin Karlılık Karşılaştırması

Tütün ile seçilen diğer üç ürün arasında karlılık karşılaştırması yapmadan önce tütün, buğday, aspir ve kanola ürünlerinde son yıllara ait üretim ve fiyat değerleri verilmiştir (Çizelge 7, Şekil 3). Çizelge 7'nin incelenmesinden tütün üretimde yıllar itibari ile azalmaların olduğu; buna karşın aspir ve kanola üretiminde bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Buğday üretiminde ise genel olarak üretim miktarının fazla değişmediğini söylemek mümkündür.

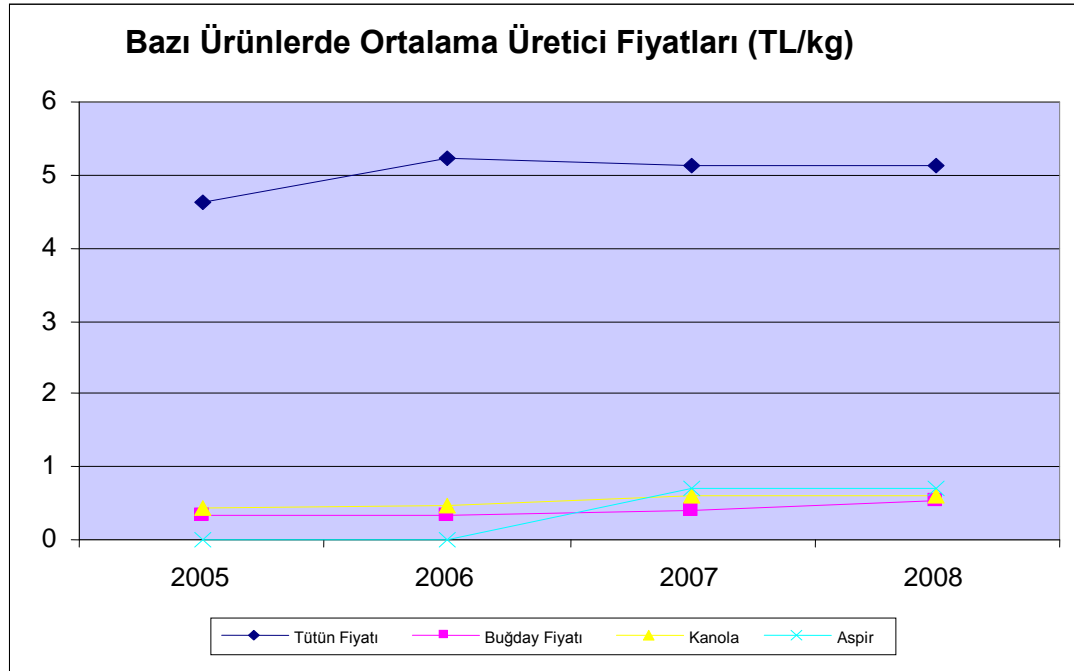
Şekil 3'te tütün, buğday, aspir ve kanolaya ilişkin ortalama üretici fiyatlarının karşılaştırılması görülmektedir. Şekil 3'ten anlaşılacağı gibi karşılaştırılan dört üründe buğday, aspir ve kanolada ortalama üretici fiyatları birbirine çok yakın iken; tütünde üreticinin eline geçen fiyat diğer üç ürüne göre çok daha yüksektir. 2008 yılı verilerine göre karşılaştırılan dört ürün içinde kg başına tütünde üreticinin eline geçen fiyat 5.12 TL, asperde 0.57 TL, kanolada 0.70 TL ve buğdayda 0.52 TL olmuştur (Anonim, 2008b).

Çizelge 7: Türkiye'de tütün, buğday, aspir ve kanola üretim durumu (ton)

Table 7: Production situation of tobacco, wheat, aspir and canola in Turkey (ton)

Yıllar/Years	Buğday/Wheat	Tütün/Tobacco	Aspir/Aspir	Kanola/Canola
2002	19.500.000	152.856	25	1.500
2003	19.000.000	112.158	170	6.500
2004	21.000.000	133.913	150	4.500
2005	21.500.000	135.247	215	1.200
2006	20.010.000	98.137	395	12.615
2007	17.234.000	74.584	2.280	28.727
2008	17.782.000	100.000	7.068	83.965

Kaynak: Anonim, 2009c

Şekil 3. Ortalama üretici fiyatları (Anonim, 2008c)

Figure 3: Average producer prices

Tütün-Buğday Karşılaştırması

Çalışmada tütüne alternatif olarak gösterilen ürünlerden buğday, kanola ve aspir ürünleri ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Söz konusu karşılaştırmalardan birisi buğday ile olan karşılaştırmadır. Çizelge 8’de tütün ile buğday ürünlerine ilişkin karşılaştırmalar görülmektedir.

Tütün ve buğdayda GSÜD (Gayrisafi Üretim Değeri) incelendiğinde, tütünün 2008 yılı GSÜD 425 TL/da iken aynı dönemde buğdayın 114 TL/da olarak hesaplanmıştır. Buğdaya verilen prim miktarı da eklendiğinde

2008 yılında buğday GSÜD 124 TL/da olarak gerçekleşmiştir. İki ürünün Mutlak Kar açısından karşılaştırması yapılacak olursa, tütünün buğdaya göre daha avantajlı olduğu ancak buğdaya uygulanan prim desteği ile birlikte buğdayın tütüne göre daha karlı olduğu görülmektedir. Nispi kar açısından incelendiğinde 2008 yılında tütünde 1,05 olarak hesaplanan Nispi Kar’a karşılık aynı dönem için buğdayda 1,13 (buğday prim desteği ile beraber 1,23) hesaplanmıştır. Nispi Kar açısından buğdayın tütüne göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

Çizelge 8: Tütün ve buğdayın karşılaştırılması

Table 8: Comparison of tobacco and wheat

	2008	
	Buğday/Wheat	Tütün/Tobacco
Verim/Yield (kg/da)	220	83
Fiyat/Price (TL/kg)	0,52	5,12
GSÜD (TL/da)	114	425
Üretim masrafları/Production Costs (TL/da)	101	406
Birim maliyet/Unit Cost (TL/kg)	0,46	4,89
Mutlak Kar/Absolute Profit	13	19
Nispi Kar/Relative Profit	1,13	1,05
Buğday Fiyatı + Prim	2008	
GSÜD (TL/da)	124	
Mutlak Kar/Absolute Profit	23	
Nispi Kar/Relative Profit	1,23	

Çizelge 9: Tütün ve kanolanın karşılaştırılması

Table 8: Comparison of tobacco and canola

	2008	
	Kanola/Canola	Tütün/Tobacco
Verim/Yield (kg/da)	301	83
Fiyat/Price (TL/kg)	0,70	5,12
GSÜD (TL/da)	211	425
Üretim masrafları/Production Costs (TL/da)	178	406
Birim maliyet/Unit Cost (TL/kg)	0,59	4,89
Mutlak Kar/Absolute Profit	33	19
Nispi Kar/Relative Profit	1,19	1,05
Kanola fiyatı + Prim	2008	
GSÜD (TL/da)	277	
Mutlak Kar/Absolute Profit	99	
Nispi Kar/Relative Profit	1,56	

Tütün-Kanola Karşılaştırması

Tütüne alternatif olarak gösterilen ürünlerden bir tanesi de kanoladır. Aşağıdaki Çizelge 9'da tütün ile kanola ürünlerine ilişkin karşılaştırmalar görülmektedir.

Tütün ve kanolada GSÜD incelendiğinde, tütünün 2008 yılı GSÜD 425 TL/da iken aynı dönemde kanolanın 211 TL/da olarak hesaplanmıştır. Kanolaya verilen prim miktarı da eklendiğinde 2008 yılında kanola GSÜD 277 TL/da olarak gerçekleşmiştir. İki ürünün mutlak kar açısından karşılaştırması yapılacak olursa, kanola'nın tütüne göre daha avantajlı olduğu

kanola'ya verilen prim desteği eklendiğinde mutlak karı tütünden 5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Nispi kar açısından incelendiğinde ise mevcut koşullarda kanolanın nispi karı 1,19 iken, tütünde bu rakam 1,05 olarak gerçekleşmiştir. Prim desteği de eklendiğinde kanolanın nispi karının 1,56'ya yükseldiği görülmektedir.

Tütün-Aspir Karşılaştırması

Tütüne alternatif olarak gösterilen ürünlerden bir tanesi de aspirdir. Çizelge 10'da tütün ile aspir ürünlerine ilişkin karşılaştırmalar görülmektedir.

Çizelge 10: Tütün ve aspirin karşılaştırılması
Table 8: Comparison of tobacco and aspir

	2008	
	Aspir	Tütün
Verim/Yield (kg/da)	1530	83
Fiyat/Price (TL/kg)	0,57	5,12
GSÜD (TL/da)	74	425
Üretim masrafları/Production Costs (TL/da)	100	406
Birim maliyet/Unit Cost (TL/kg)	0,76	4,89
Mutlak Kar/Absolute Profit	-26	19
Nispi Kar/Relative Profit	0,74	1,05
Aspir fiyatı + Prim	2008	
GSÜD (TL/da)	103	
Mutlak Kar/Absolute Profit	3	
Nispi Kar/Relative Profit	1,03	

Tütün ve Aspirin GSÜD incelendiğinde, tütünün 2008 yılı GSÜD 425 TL/da iken aynı dönemde aspirin 74 TL/da olarak hesaplanmıştır. Aspire verilen prim miktarı da hesaplamalara dahil edildiğinde 2007 yılında GSÜD'nin 103 TL/da olarak gerçekleştiği görülmektedir. İki ürünün mutlak kar açısından karşılaştırması yapılacak olursa, tütünün aspire göre daha avantajlı olduğu görülmektedir. Nispi kar açısından incelendiğinde ise mevcut koşullarda aspirin nispi karı 0,74 iken, tütünde bu rakam 1,05 olarak gerçekleşmiştir. Aspire verilen prim desteği de eklendiği zaman aspirin nispi karının 1,03'e yükseldiği görülmektedir.

Sonuç

Üretim fazlalığı olan ve destekleme alımları nedeniyle bütçeye büyük yük getiren tütünde, üretim alanlarının azaltılması ve bu alanlarda

üretim açığı olan ve tütüne alternatif olabileceği düşünülen ürünlerin yaygınlaştırılması amacıyla 2002 yılında alternatif ürün projesi hayata geçirilmiştir. Tütün üretiminden vazgeçen üreticiler için alternatif olabilecek bitkiler; buğday, kanola, aspir, ayçiçeği gibi tarımsal ürünler olmakla birlikte üreticilerin büyük çoğunluğunun tütün yerine hububat tarımına kaydığı gözlenmektedir. Yapılan hesaplamalara göre tütündeki GSÜD, buğday, kanola ve aspirdeki GSÜD'ne göre daha fazladır. Ancak, tütünün üretim masraflarının fazla olması mutlak ve nispi kar açısından yapılan karşılaştırmayı daha anlamlı kılmaktadır. Mutlak kar açısından bir değerlendirme yapıldığında kanola ve buğdayın tütüne göre daha avantajlı olduğu, belirlenmiştir. Nispi kar oranları açısından ise (Buğday: 1,23, Kanola: 1,56, Aspir:1,03, Tütün:1,05) tütünün kanola ve

buğday'a göre dezavantajlı durumda olduğu görülmektedir. Üreticilerin büyük çoğunluğunun AÜP kapsamında tütün yerine hububat tarımına yönelindikleri görülmektedir.

Halbuki yapılan analizler ışığında, araştırma kapsamında seçilen üç ürün içinden, tütüne alternatif olarak üretilebilecek en uygun ürünün kanola olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Anonim, 1998. Tütün ve tütün mamulleri sanayii özel ihtisas komisyon raporu, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayın No: 2523-ÖİK: 539, sf: 32
- Anonim, 2002. Tütün Kanunu. 09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete.
- Anonymous, 2003. Issues in the Global Tobacco Economy-Selected Case Studies, Raw Materials, Tropical and Horticultural Products Service Commodities and Trade Division, FAO, Rome, Section: 3
- Anonim, 2007. İçki, Tütün ve tütün Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013
- Anonim, 2008a. Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına ilişkin 2008/71 sayılı Tebliğ
- Anonim, 2008b. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
- Anonim, 2008c. Ortalama Üretici Fiyatları. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
- Anonim, 2009a. Tütünde Alternatif Ürün Projesi, www.tugem.gov.tr/tugemweb/alternatifurunproje.html
- Anonymous, 2009b. Crops, www.fao.org
- Anonim, 2009c. Bitkisel Üretim İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13
- Anonim, 2009d. İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (01.01.2008-31.12.2008), http://www.tapdk.gov.tr/
- Anonim, 2009e. Tütün Piyasası Düzenlemeleri, http://www.tapdk.gov.tr/
- Ataseven, Y., 2005. AB ve Türkiye'de Tütüne Yönelik Politikalar-Karşılaştırmalı Bir Analiz. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ün., Fen Bilimleri Enstitüsü, 141 s.
- Gül, U., 2007. Tütün, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış, TEAE Yayınları, 9(12):2-3
- Gül, U. ve Y. Ataseven, 2004. Tütün, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış, TEAE Yayınları, 6(11):2
- Güneş, E., M. Albayrak ve B. Gülçubuk, 2000. Türkiye'de Gıda Sanayi. Tek Gıda-İş Sendikası 50.Yıl, Semih Ofset, Ankara.
- Gürbüz, M. 2001. Tütün Dosyası TEMA.
- Jaffee, S. 2003. Malawi's Tobacco Sector: Standing on One Strong Leg is better than on None. World Bank, Africa Region Working Paper Series, No: 55, p: 8, www.worldbank.org/afr/wps/wp55.pdf
- Jha, P. and F.J. Chaloupka, 1999. Curbing the Epidemic: Governments and The Economics of Tobacco Control: Development in Practice. World Bank, Washington DC 61p.
- Sapan, H. 1997. Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası. (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Edirne.
- Sırtıoğlu, İ. 2003. Turkey Tobacco and Products. USDA Foreign Agricultural Service, GAIN Report, U.S.Embassy, Ankara.
- Yücer, A., A. Bayaner, ve S. Polat, 2006. Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporları, T.C. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2(32)